

Bete

Tapio Heikkilä

Det naturligaste sättet att sköta vårdbiotoper på, nuförtiden, är med bete och speciellt på trädbevuxna områden, det enda möjliga. Betet ökar på ljusmängd och värme på växtplatsen, och minskar på näringsmängden i marken. Speciellt lågvuxna växter och växter anpassade till näringsfattiga förhållanden gynnas av bete. Betesdjurens tramp söndrar marken så att fröna av önskvärda växter lättare kan gro.

När djuren betar äter de av växtligheten efterhand, ojämnt och selektivt. På grund av detta är betets inverkan annorlunda än vid slåtter då all växtlighet tas bort på en gång och näringsmängden i marken minskas effektivare.

Betets inverkan på vårdbiotopens vegetation och arter är beroende av

- Vegetationen
- Jordmänen
- Betesdjurens art och ras
- Betesdjurens ålder och kondition
- Betetrycket
- Betesperiodens längd och tidpunkt

Betesdjur

När man väljer betesdjur bör man beakta vårdbiotop-ens beteshistoria och traditioner samt olika djurarters födoanor och lämplighet för olika typer av naturbeten.

Nötkreaturen är mindre selektiva i sitt födoval än t. ex. får eller hästar. Nötkreaturen äter i huvudsak gräs och andra örter, men också löv från träd och buskar. Nötkreaturen undviker att beta på ställen som smutsats med träck och urin, och på betesmarken uppstår s.k. betesrator. I terrängen bildas också stigar då nötkreaturen använder samma upptrampade rutter. Till bete lämpar sig alla nötraser. Bäst är lantraser, eftersom de väger mindre och är anspråkslösare i näringskrav än högt förädlade djur. För vårdbiotopernas skötsel är även nötkreatur av kötttras, samt kvigor och kalvar av mjölkras mycket lämpliga.

Viri Teppo-Pärnä

Hästar lämpar sig för många typer av naturbetesmarker, så länge området inte är för småskaligt och växtligheten känslig för hovarnas tramp.

Fåren väljer noggrant vilka växter och växtdelar de äter. De äter växtligheten nära markytan och föredrar lågvuxna, späda örter och gräs. Fåren ratar håriga eller ludna växter medan de gärna äter växter med lätt bitter smak. Som slybekämpare är får speciellt effektiva. De klarar sig bra på marker med lägre avkastning om de har tillgång till tillräckligt stor betesareal. Fåren behöver också skydd och skugga samt en varierande terräng.

Fåren är mest lämpliga som betesdjur på torrängar och hagmarker. De undviker våta och fuktiga marker och är sämre betesdjur på t. ex. strandängar än hästar och nöt.

Örter eller gräs?

Med ört menas en växt med mjukt skaft som inte förvedas. Örterna kan indelas i både små och anspråkslösa och storruxna vackert blommande örter, samt i gräs dit egentliga gräs samt tåg- och starrväxter hör. De gräsartade växterna är smalbladiga enhjärtbladsväxter vars vindpollinerade blommor är små, men ofta grupperade i stora blomställningar.

Hästar är nästan lika bra på att upprätthålla naturens mångfald som nötkreatur. De äter i huvudsak gräs och olika örter, men trädens löv och bark duger också åt dem. Hästarna kan utnyttja relativt grov växtmassa som föda och håller betesmarken jämnt nerbetad.

Hästar föredrar att beta på något torrare, hårdbottnade ängar men kan också gå ut i vattnet för att äta av speciellt vass.

Getter äter hellre av trädens bark och löv än av olika örter, vilket innebär att de sköter igenslyade områden även bättre än får. Geten har en smal mule och kan därför lätt välja bland foderväxterna. Geten äter också älggräs, som ratas av många andra betesdjur. Geten är närmast lämplig för grundrestaurering av långt igenvuxna områden och som extra betesdjur.

Sambete innebär att två eller flera djurslag betar samma område samtidigt eller efter varandra. Får och kvigor eller får och dikor med kalvar kan användas. Hästar, nötkreatur och får klarar sig också bra på samma område. Vid sambetning blir slitaget av betesområdet mindre och antalet betesrator minskar.

I praktiken är djur med lågt näringsbehov lämpligast för skötseln av vårdbiotoperna. Sådana är exempelvis dikor utan kalvar, sysslolösa hästar och tackor utan lamm.

färsvingel

Betetryck och betesrotation

Med betetryck menas att man har ett visst antal betesdjur per areal under betesperioden. Med betetrycket kan man påverka hur noggrant växtligheten blir äten. Ett för lågt betetryck är till ingen nytta vid återställandet av ängsvegetationen. I synnerhet i restaurerings-skedet kan betetrycket vara högre än vad som är brukligt på välskötta ängar. Om man hela tiden har kraftigt bete och växtkotten betas upprepade gånger förhindras å andra sidan blomningen och fröbildningen. Överbete minskar tydligt på antalet insekter som är beroende av ängsvegetation, speciellt fjärilar samt bin och humlor påverkas. Det är till fördel för naturens mångfald om hela området inte betas med samma styrka.

Betrycket bestäms enligt djurart eller -ras samt enligt områdets slittålighet och skötselsituation. I vidstående tabell finns en uppskattning över olika betetryck (djur/ha) på olika vårdbiotoper under hela betesperioden (ca 120 betesdagar).

Betrycket kan regleras med hjälp av rotationsbete vilket innebär att området indelas i betesfällor och djuren flyttas från en fälla till en annan. På försommaren då tillväxten är större kan betesfällans växtligheten återhämta sig på bara några veckor. På sensommaren, och också annars beroende på fuktförhållandena, kan det ta flera veckor innan växtligheten återhämtar sig. Trots att lämpligt betetryck uppskattats kan terrängen ställvis bli kraftigt sliten eller dåligt betad. Djurens upptrampade stigar och dricksplatserna med omgivning trampas ofta tills de i det närmaste är utan växtlighet.

Antero Lynne

Fåren gillar de flesta slags växter och de bekämpar sly effektivt.

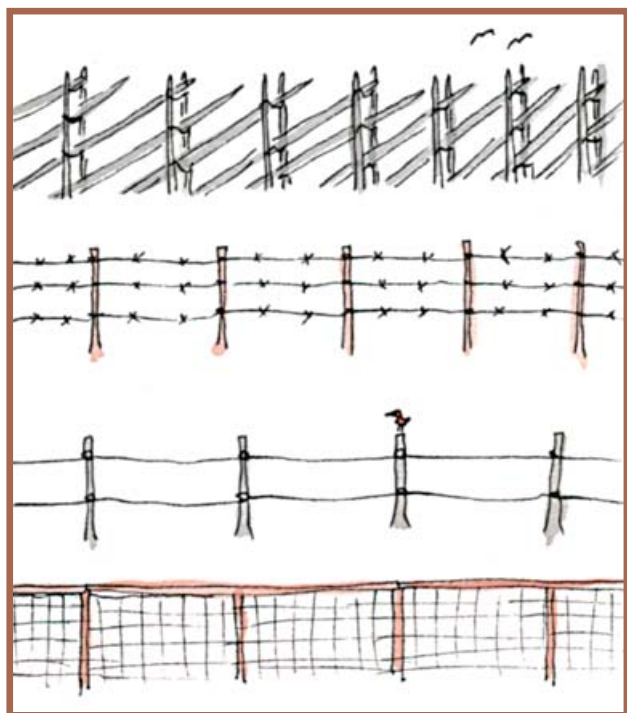
Tillskottsfoder

För djur som betar på vårdbiotoper rekommenderas inte tillskottsfoder. De flesta ängsväxter har anpassat sig till att växa i näringsfattig jord och ger man tillskottsfoder åt djuren ökar man den mängd näringsämnen som cirkulerar. Behovet av tillskottsfoder kan undvikas bl. a. med välplanerat rotationsbete. Om foderproduktionen är exceptionellt låg på naturbetena kan man ta med odlade beten i rotationsbetet. Vårdbiotoper får dock inte inhägnas med odlade beten eftersom det då från de odlade betena förs näringsämnen med kreaturen till vårdbiotopen.

Mineraler kan ges fritt också på naturbeten. Mineralerna placeras på de minst värdefulla platserna på de för tramp känsliga vårdbiotoperna.

En uppskattning över olika betetryck (djur/ha) på olika vårdbiotoper under hela betesperioden (ca 120 betesdagar). Källa: Arbetsgruppen för skötsel av vårdbiotoper 2000.

Vårdbiotop	Kviga < 1 år	Kviga >1 år	Köttnöt < 1 år	Diko + kalv	Tacka + 2,5 lamm	Häst
Torräng	1,0 – 1,2	0,5 – 0,8	0,4 – 0,6	0,2 – 0,4	1,5 – 2,0	0,4 – 0,8
Friskäng	2,0 – 2,5	1,0 – 1,8	0,9 – 1,2	0,5 – 0,8	2,0 – 2,5	1,0 – 1,4
Fuktäng / Strandäng	1,5 – 3,0	1,0 – 1,8	0,7 – 1,4	0,5 – 1,0	2,0 – 4,0	0,8 – 1,6
Hagmark	1,2 – 2,0	0,7 – 1,3	0,5 – 1,0	0,4 – 0,8	1,5 – 2,5	0,6 – 1,2
Skogsbete	0,2 – 0,8	0,05 – 0,5	0,05 – 0,4	0,04 – 0,3	0,2 – 1,0	0,05 – 0,4
Odlat bete	7,5	4,8	3,6	2,5	10	3,9

Beroende på betesdjur kan traditionell gärdsgård, taggtrådsstängsel, elstängsel, nät eller stängsel av bräder användas för att stängsla in vårdbiotopen.

Stängsling av betet

Stängsel väljs enligt betesdjur. För får lämpar sig nätstängsel, som stolpar kan förkortade höstörar eller gran som barkats användas. För hästar duger ett enkelt elstängsel, men stängsel byggt av bräder är ett säkrare val. Det är förbjudet att använda taggtråd vid stängsel för häst. För nöt behövs stängsel av bräder eller elstängsel med flera trådar.

Stängslena måste årligen underhållas p.g.a. isrörelser, stormar och algar. Älgsador undviks genom att använda stängsel byggt av bräder eller brett plastband. För betesområden på stränder som är utsatta för våder och vind lönar det sig att använda stängselmaterial som är lätt att ta ner. För de mest skyddade områdena av betet är fast trästängsel eller gärdsgård lämpligast. Djurens möjlighet att rymma via vattnet förhindras genom stängsling långt ut i vattnet eller genom att stängsla in hela vattenlinjen.

Betesperioden

Betesperioden inleds i mån av möjlighet i början av växtsäsongen. På vårdbiotoper i restaureringskedet är det speciellt viktigt att inleda betesperioden tidigt. Om betet upprepade gånger inleds för tidigt kan det leda till att växterna inte hinner blomma och bilda frö. En sen inledning av betet igen försvagar vårdresultatet eftersom gammal växtlighet inte är tillräckligt smakrik. Djuren undviker speciellt gammal vass och tuvtåtel som har gått i blom. På en del ängar kan inledandet av betet ske vid olika tidpunkt varje år.

Betet kan med fördel fortsätta långt in på hösten så att det blir så lite vissnande växtlighet kvar på ängen som möjligt. Betesrator och annan oäten växtlighet kan vid behov slås. Efterbete på vårdbiotoper som sköts med slätter främjar utvecklingen av en mångsidig flora.

Betets kostnader

Kostnaderna för bete varierar mycket beroende på vårdbiotop och betesdjur. Till kostnaderna för bete räknas stängsling, årliga underhållskostnader av stängslena, övervakning av djuren, ordnande av dricksvatten åt djuren, möjliga försäkringar och vid behov byggandet av skyddsplats.

Stängslingkostnaderna varierar med använd stängseltyp. Stängsling med elstängsel är ett billigare alternativ än fårnat eller gärdsgård. Förutom stängselmaterialet räknas arbetskostnaderna med i stängselkostnaderna. Dessa stängselkostnader motsvarar de godtagbara kostnadsnivåerna i jord- och skogsbruksministeriets förordning om ingående av avtal om specialstöd (106/00).

Åtgärd	Kostnad euro/enhet
Stängsling	
elstängsel	2,4 euro/löpmeter
fårnat	3,2 euro/löpmeter
gärdsgård	17-25 euro/löpmeter
Övervakning	
av betesdjuren	66-135 euro/ha/år
Dricksvatten	
åt betesdjuren	30-122 euro/ha/år
Betesdjurens	
olycksfallsförsäkring	30-65 euro beroende på djurens medelavkastning